

УДК 811.112.2.373

Н. Г. Іщенко,

Національний технічний Університет України «КПІ», м. Київ

ТЕКСТ – ЦІЛІСНА СМИСЛОВА І МОВЛЕННЄВА СТРУКТУРА

Текст є складним об'єктом дослідження, для вивчення якого використовується системний підхід. Системність обумовлюється структурою, ієрархічністю, цілісністю, взаємозв'язком з середовищем, а також наявністю трьох атрибутів – структури, смислу та функції. У статті пропонуються декілька визначень тексту з позиції системного підходу.

Ключові слова: текст, системний підхід, структура, смисл, функції.

TEXT – INTEGRAL SEMANTIC AND SPEECH STRUCTURE

The text is a complex object of study, to study which used a systematic approach. Systematic conditioned structure, hierarchy, integrity, relationship with the environment, as well as the presence of three attributes – structure, meaning and function. The article offers several definitions of text from the position of system approach.

Key words: Text systematic approach, structure, meaning, function.

ТЕКСТ – ЦЕЛОСТНАЯ СМЫСЛОВАЯ И РЕЧЕВАЯ СТРУКТУРА

Текст является сложным объектом исследования для изучения которого используется системный подход. Системность обуславливается структурой, иерархичностью, целостностью, взаимосвязью со средой, а также наличием трех атрибутов – структуры, смысла и функции. В статье предлагаются несколько определений текста с позиции системного подхода.

Ключевые слова: текст, системный подход, структура, смысл, функции.

Текст є складним об'єктом дослідження, для вивчення якого використовується системний підхід. Системність обумовлюється структурою, ієрархічністю, цілісністю, взаємозв'язком з середовищем, а також наявністю трьох атрибутів – структури, смислу та функції. У статті пропонуються декілька визначень тексту з позиції системного підходу.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що до цих пір не існує єдиної точки зору на визначення поняття « текст », на сукупність критеріїв для визначення тексту, на підґрунтя такого визначення.

Новизна роботи полягає у тому, що висвітлюються питання, які необхідно вирішувати для визначення поняття тексту: багатоаспектність, текстова системність, структурність, властивість, функціональність.

Невирішені питання загальної проблеми полягають у площині текстології і тому виникає питання визначення тексту, сукупності чинників, що сприяють визначенню тексту, і його системності.

Новизна роботи полягає у тому, що висвітлюються питання, які необхідно вирішувати для визначення поняття тексту: багатоаспектність, текстова системність, структурність, властивість, функціональність.

Загальнонаукове значення. Текст пов'язаний з визначенням його місця у системі мовних та мовленнєвих явищ. Він вивчається у межах різних філологічних дисциплін: лінгвістики тексту, граматики тексту, стилістики тексту, герменевтики тексту і теорії тексту. Головна особливість теорії тексту стає не сполучуваність речень, а й цілий текст. Зміна предмета теорії тексту має теоретико- комунікативну основу: текст визнається засобом (одиницею, формою) комунікації.

Викладення основного матеріалу. Серед лінгвістів не існує єдиної думки про те, що можна вважати текстом, та відсутнє єдине тлумачення цього феномену. Це пояснюється тим, що текст належить до найбільш очевидних реальностей мови, тому способи його інтуїтивного виділення не менш закріплені у свідомості сучасної людини, ніж способи відмежування і виокремлення слова, і ґрунтуються вони на передбаченні того, що будь-яке завершене вербальне повідомлення може ідентифікуватися як текст, і сама завершеність тексту відзначається тим або іншим формальним способом. Одночасно існує багато різних мовленнєвих творів, які називаються текстом, і не випадково лексикографи позначають текстом будь-яке записане мовлення і наводять як приклади документи, листи, літературні твори тощо.

Труднощі визначення поняття тексту повністю зрозуміло: зведення всієї множинності текстів до єдиної системи таке ж складне, як виявлення набору достатніх і необхідних рис, який був би обов'язковим для визнання тексту як категорії класичного типу. Текст досліджується цілим спектром наук, як, наприклад, семіотика, психологія, історія, літературознавство, етнографія, текстологія, фольклористика, риторика, логіка, прагматика, герменевтика, антропологія, теорія діяльності, тому виникає так званий феномен конфлікту інтерпретацій [5].

До цих пір єдиного визначення тексту не існує, оскільки відсутня спільна для всіх дослідників думка з приводу того, що представляє собою текст як об'єкт лінгвістики. Крім того, вчені різних напрямків не прийшли до остаточного вирішення проблем, пов'язаних з механізмами текстотворення, не вироблені основні критерії, які б дозволили виявити основні чинники, що сприяють утворенню текстів.

Тексти виникають у результаті мовної взаємодії, і адекватне розуміння сутності тексту можливо лише при врахуванні динамічних процесів мовного спілкування, що розгортаються в часі і призводять до виникнення тексту. Однак існує

тривала традиція вивчення текстів, особливо письмових, як статичних об'єктів, що існують незалежно від обставин їх виникнення.

У зв'язку з тим, що сучасна наукова думка не виробила єдиної дефініції феномена «текст», наведемо різні підходи до його тлумачення. Будучи об'єктом дослідження великого спектру дисциплін, текст сприймається:

- семіотично як вербальна знакова система в аспектах її змістовності: структурної, смислової, функціональної; парадигматики та синтагматики (Р. Якобсон, Ю.М. Лотман, Б.Я. Успенський, А.Г. Баранов, В.Г. Гак, Л.М. Лосева.);
- дискурсивно в характеристиках міждисциплінарних областей знань (Е. Бенвеніст, Дейк Ван Т.-А., ранній Р. Барт);
- лінгвістично в системі функціональних значимостей одиниць мови (В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, В.П. Григор'єв, Г.Я. Солганик, Л.А. Новіков, Н.А. Кожевніков);
- прагматично, залежно від мовленнєвих ситуацій (Дж. Остін, Дж. Серль, М.М. Бахтін, Н.Д. Артюнова);
- когнітивно як пов'язана сукупність концептів та ідей, що належать до певних сфер мовного вживання (Ж. Делез, Ю. Крістева, Р. Барт);
- нарратологічно в рамках теорії повідомлення як активної діалогічної взаємодії письменника і читача (В. Пропп, В. Шкловський, Б. Ейхенбаум, М. Бахтін, П. Лаббок, Н. Фрідманн, Е. Лайбфрід, В. Фрюгер);
- психолінгвістично як динамічна система мовоутворення і його сприйняття (Л.С. Виготський, А.Р. Лурія, Н.І. Жинкін, Т.М. Дрідзе, А.А. Леонтьєв);
- психофізіологічно як багатомірний феномен, що реалізує психологію автора в певній літературній формі мовними засобами (О.І. Діброва, Н.О. Семенова, С.І. Філіппова).

Відсутність єдиного тлумачення феномена тексту пояснюється: *по-перше*, абсолютизацією структурної організації тексту та граматичних засобів зв'язку, *по-друге*, формально-структурною, жанровою, стилістичною різноплановістю тексту і специфікою способу його репрезентації, *по-третьє*, специфікою підходів до вивчення тексту, *по-четверте*, канонізацією тексту як складника комунікативного процесу, посередника, засобу, процесу й мети комунікації, *по-п'яте*, абсолютизацією певної категорії або кількох категорій тексту. Таким чином, більшість лінгвістів підкреслюють, що визначення тексту, яке можна було б вважати вичерпним і яке б мало термінологічний характер, ще не вироблено.

Безумовно, текст є складним об'єктом дослідження, для вивчення якого використовується системний підхід. Системний підхід зі своїми конкретними прийомами та власною методикою є спрямований на пізнання об'єкта як певної системи. Одна з головних властивостей системи полягає в тому, що система, утворюючись від окремих частин і залежачи від їхніх індивідуальних властивостей, у свою чергу, впливає на ці частини та змінює їх первинні властивості та функції. Виходячи з концепції системного підходу, пропонуємо декілька визначень. Під текстом можна розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів, взаємодія яких породжує нові властивості об'єкта. «Текст – це цілісна система, що має інтегральні властивості та функціонує у зовнішньому до нього середовищі» [4,51-52]. Текст представляє собою систему, цілісна в структурному і функціональному відношенні утворення, внутрішній зв'язок елементів котрого є більш необхідним і стійким, ніж зв'язок цих елементів з навколишнім середовищем чи з елементами інших систем. Текст – комунікативна система вищого рангу, основними ознаками якої є цілісність та зв'язність, що призначена для передачі закодованої інформації. «Текст як вища комунікативна одиниця, як цілісна система комунікативних елементів, що функціонально (тобто для даної конкретної цілі) поєднуються в єдину семантико-смислову та логічну структуру загальної комунікативної інтенції» [2]. «Текст як комунікативна система мовленнєвих знаків і знакових послідовностей втілює моделі діяльності адресата та адресанта повідомлення» [5], які існують на одній площині. «Текст представляє собою системно-структурне утворення, що має впорядковану (ієрархічну) організацію, яка забезпечується зв'язністю – глибинною та поверхневою, локальною та глобальною» [3 с. 21-22], і тому текст представляє собою складну, ієрархічно організовану мовленнєву систему, пронизану величезною кількістю семантико-синтаксичних зв'язків, якому притаманні характерні йому такі важливі властивості, як зв'язність, відмежованість, цілісність.

Феномен тексту полягає в його багатоаспектності, системності, що зумовлюється наявністю структури, ієрархічності, цілісності та взаємозв'язку з середовищем, які належать до інваріантних ознак цього багатовимірного феномену. Під текстовою системністю розуміється системна організація мовних засобів різних рівнів у тексті, яка зумовлена авторським задумом як синтезуючим та організуючим початком та яка співвідноситься з категорією образу автора. Текстова системність відображає творчу індивідуальність автора, його ідіостиль та світогляд. [1, с.252]. Трактуючи текст як систему, варто взяти до уваги, що кожна система, яка діє та розвивається, існує лише в результаті узгодження трьох головних її атрибутів – структури, субстанції та функції, лише за умови їх діалектичної єдності. Текстова система є цілісною, її складові одиниці взаємно обумовлюються, утворюють свою певну єдність і мають певні ознаки: нечленованість у межах цієї системи; ієрархічність; структурність. Текстова система відрізняється від інших систем внутрішніми відношеннями між одиницями – смисловими, функціональними та комунікативними – поєднання яких сприяє утворенню структури тексту, яка складається з двох категорій: змісту та форми. Сміслові або змістові відношення відображають світ у свідомості суб'єкта, представляють собою структуру лінгвістично репрезентованих смислових ознак різного рангу та масштабу, втілених у тексті, і корелюють зі світом дійсності [1, с.384]. «Накопичення» і «збільшення» семантичних ознак різного рангу і рівня узагальнення формує поетапне смислове розгортання тексту та його смислової структури, що визначається як відображення у свідомості суб'єкта (сприймача) структурованого концептуально змістовного плану вираження, його змістовно-фактуальної та змістовно-концептуальної інформації.

У тексті як системно-структурному утворенні укріплюють поверхневу та глибинну смислові структури. Під поверхневою смисловою структурою розуміють: 1) зв'язок значень та його елементів (слів, висловлювань) та 2) зв'язок їх смислових корелятивів в процесі послідовного розгортання тексту від рівня висловлювання до блоку висловлювання і цілого тексту. Глибинна смислова структура тексту відображає взаємозв'язок окремих смислів різного рангу і рівня узагальнення («по горизонталі» та «вертикалі») у свідомості адресата при сприйнятті цілого тексту в процесі його розгортання. Глибинна смислова структура ґрунтується на поверхневій, відрізняючись від неї ступенем повноти і визначеності у відображенні концептуального змісту твору. Застосування системного підходу до інтерпретації тексту уможливило аналіз змістовної та поверхнево-мовленнєвої сторони тексту в їх взаємообумовленості та єдності, визначення одиниць смислової структури – субтекстів та вивчення їх інтеграції, що забезпечує цілісність твору, розгляд комунікативно-прагматичних властивостей тексту, які пов'язані з його «входженням» у науковий соціум та загальний континуум науки.

Таким чином, для тексту є характерними певні закони побудови, смислового та формального поєднання й розмежування його одиниць, а й системний підхід, на нашу думку, сприятиме виявленню закономірностей його внутрішньої та зовнішньої організації та функціонування. Загальні принципи системного аналізу полягають у виявленні структури

(ієрархії) тексту, тобто компонентів системи (підсистем) та відношення між компонентами; постановці питання про інтегральні властивості тексту; з'ясуванні взаємозв'язків тексту та середовища (позамовного контексту).

Література:

1. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезариус / Н. С. Болотнова. – М. : Флинта : Наука, 2009. – С. 252.
2. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т. М. Дридзе. – М., 1984.
3. Дымарская М. Я. Проблемы текстообразования и художественный текст / М. Я. Дымарская. – СПб, 1999. – М., 2001.
4. Каменская О. Л. Текст и коммуникация / О. Л. Каменская. – М., 1990.
5. Рікер П. Конфлікт інтерпретацій: Нариси про герменевтику / П. Рікер. – М., 1985.